Landeszeughaus

Spremna brošura

Landeszeughaus, Universalmuseum Joanneum, Herrengasse 16, 8010 Graz,
T +43-316/8017-9810, zeughaus@museum-joanneum.at, www.museum-joanneum.at

Zgodovina Deželne orožarne

»Zeug« iz izvirnega imena »Zeughaus« je v srednjem veku pomenil orodje in zaloge. Od 15. stoletja naprej se ta izraz vedno pogosteje uporablja za topniški arzenal, njegova skladišča pa se imenujejo orožarne.

Začetki gradnje lastne deželne orožarne v Gradcu segajo v sredino 17. stoletja. Vojvodina Štajerska je bila takrat del Habsburške monarhije in je ležala na jugovzhodni zunanji meji te državne tvorbe. Zaradi svoje lege je bila od 15. stoletja naprej vedno znova vpletena v nadregionalne spore – med Habsburžani, Ogrsko in Osmanskim cesarstvom, ki se je vztrajno širilo proti srednji Evropi.

Da bi preprečili nadaljnjo širitev Osmanskega cesarstva, so na območju Habsburške monarhije v 16. stoletju postopoma pričeli vzpostavljati obrambni koridor širine približno 70 km. Del te »vojaške meje«, ki leži na ozemlju današnje Hrvaške, so iz Gradca oskrbovali z orožjem, hrano in vojaki. Nenazadnje je bilo zaradi tega tukaj med letoma 1642 in 1647 zgrajeno novo, za tiste čase sodobno skladišče orožja in streliva, današnja Deželna orožarna. Približno 100 let je veljala za najpomembnejšo centralo za opremljanje na jugovzhodu Habsburške monarhije. Orožarno so financirali deželni stanovi. Pred habsburškim vladarjem so zastopali štajersko plemstvo, duhovščino in mesta. Prav tako so bili dolžni pomagati pri obrambi dežele.

Z upadom oboroženih sporov v regiji je orožarna izgubila svoj pomen. Leta 1749 je Marija Terezija sprejela reformo za centralizacijo vojske. Vso orožje je bilo treba prepeljati na Dunaj, vse obstoječe orožarne pa razpustiti. A ugovor deželnih stanov je deloval: pod pogojem, da prevzamejo nastale stroške, Marija Terezija prepusti Štajercem orožarno kot spomenik zgodovine dežele in junaštva njihovih prednikov. Tako so orožarno leta 1882 prvič odprli za javnost. 10 let kasneje je bila vključena v muzej Joanneum.

Danes velja Deželna orožarna s približno 32.000 predmeti za največjo ohranjeno zgodovinsko orožarno na svetu, ki jo vsako leto obišče več deset tisoč ljudi.

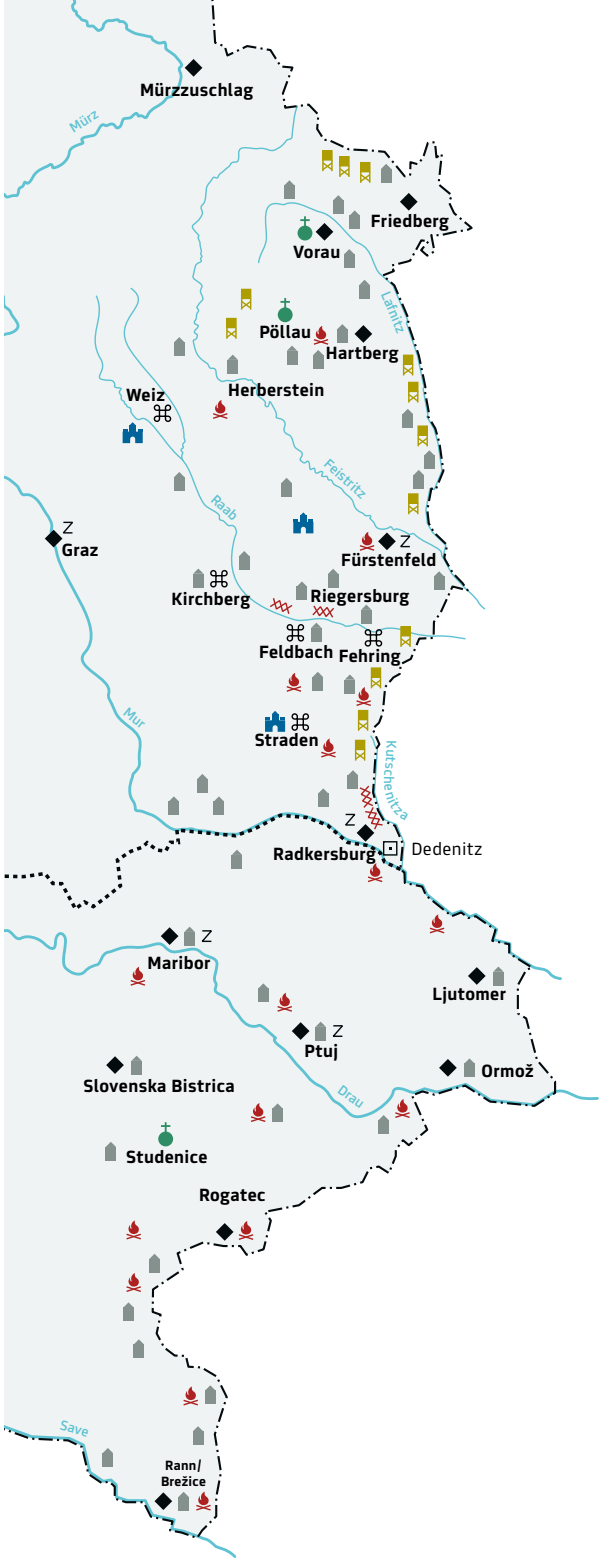

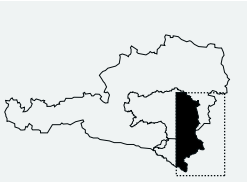
Oklep nadvojvode Karla II. Avstrijskega, izdelal ga je Conrad Richter (Augsburg) okoli leta 1565, Državna orožarna v Gradcu

Deželna orožarna in Štajerska

V zgodnjem novem veku je imela deželna orožarna osrednjo vlogo pri obrambi Štajerske. Prav tako je služila kot pomemben partner, zlasti za pogosto ogrožene kraje in mesta na vzhodu in jugovzhodu vojvodine Štajerske.

To področje je v 15. stoletju postalo krizno področje. Spori, uporniška gibanja in vojaški spori so zaznamovali življenja celotnih generacij. Vsakodnevno so se soočali s plenjenjem, požiganjem, ugrabitvami in smrtjo. Da bi se zaščitili pred temi nevarnostmi, so ljudje svoj življenjski prostor postopoma preoblikovali v obrambno krajino. Gradili so jarke, zemeljske nasipe in utrdbe. Srednjeveška mestna obzidja so prilagajali novim tehnologijam orožja. Tam, kjer ni bilo mestnega obzidja, so postavili tabore – obrambne naselbine, sestavljene iz zidov, bivalnih prostorov, skladišč in hlevov. Cerkve so z močnimi zidovi in stolpi preuredili v obrambne cerkve. V izbranih mestih so nastale še podružnice deželne orožarne. Vendar pa je skoraj vsako mesto, samostanski kompleks in utrdba zagotovil prostore za shranjevanje orožja za samoobrambo. V primeru vojne so prejeli dodatno vojaško opremo iz Gradca.

LEGENDA

- utrjeno mesto
- tabor
- samostan
- obrambna cerkev
- obrambni objekt
- čardak
- zid, pregrada
- grmada
- orožarna
- utrdba
- meja zgodovinske Štajerske
- današnja državna meja

0 10 20 km

Zemljevid prikazuje gosto mrežo obrambnih ukrepov in objektov, postavljenih na vzhodni in jugovzhodni meji vojvodine Štajerske med 15. in 18. stoletjem.

Grafika: © UMJ, Katharina Schwarz, 2021

Deželna orožarna in Evropa

Orožarna ni le osrednji spomenik zgodovine dežele Štajerske, temveč tudi zgodovine vladavine in konfliktov v zgodnjem novem veku v srednji in jugovzhodni Evropi.

Tukaj oboroženi spori že stoletja motivirajo gibanje ljudi, blaga in idej. Tako se je na primer orožje, izdelano v Nemčiji, prek Gradca prevažalo do vojaške meje na ozemlju današnje Hrvaške. Tam so se zbirali ljudje različnih porekel in vero-izpovedi. Štajerski vojaki so se srečevali s pravoslavnimi vojaškimi kmeti, ki so sem prišli z Balkana v begu pred Osmani. Plačanci iz različnih evropskih regij so se srečevali z italijanskimi mojstri gradnje trdnjav. Kartografi z Nizozemske so sodelovali z dunajskimi uradniki. Potujoči trgovci so oskrbovali lokalno prebivalstvo z blagom in novostmi z vzhoda in zahoda. Osmansko cesarstvo je medtem nadziralo velike dele Ogrske in Bosne. Njegovo nadaljnje širjenje je preprečevala »skupna evropska obrambna politika«, ki je spodbujala zavezništva in medsebojno pomoč.

Pomembno vozlišče v tej evropski mreži je bila Deželna orožarna, ki jo je mimogrede zasnoval švicarski arhitekt. Njene zbirke odražajo številne evropske stilistične smeri in tehnologije orožja. V okolju orožarne so se oblikovali načrti in določale strategije. Orožarna je med drugim postala zastarela v trenutku, ko se je razširila ideja, ki je danes osrednjega pomena v Evropi – mir. Ta je spodbudil razvoj prometnih poti in gospodarskih odnosov. Ustanavljala so se diplomatska predstavništva in veleposlaništva. Ljudje so pričeli potovati in s seboj prinašati vtise iz tujine.

Pomemben temelj teh dogodkov je Požarevski mir iz leta 1718 (danes Požarevac, Srbija), s katerim sta se dve do takrat sovražni sosedi, Habsburška monarhija in Osmansko cesarstvo, približali druga drugi.

VOJNA KRAJINA

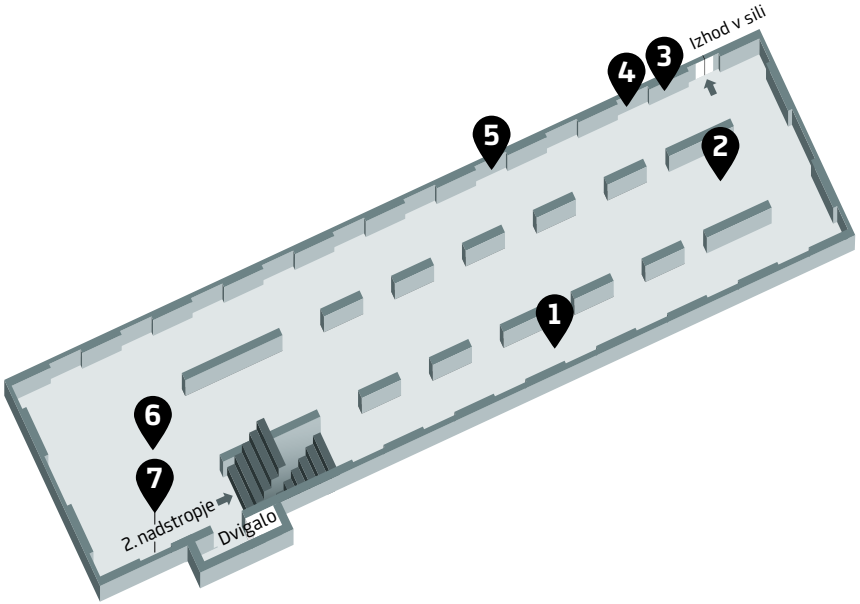
1. morska meja
2. hrvaška meja
3. slovenska meja
4. meja ob Dravi
5. ogrska meja

Srednja in jugovzhodna Evropa z območjem t. i. vojne krajine in njenimi mejnimi odseki v 16. in 17. stoletju (shematsko poenostavljeno).

Grafika: © UMJ, Katharina Schwarz, 2026

1. nadstropje: strelno orožje

V prvem nadstropju je na ogled predvsem strelno orožje iz 16., 17. in 18. stoletja: to so topovi, možnarji in arkebuze, ki so jih uporabljali za branjenje utrdb. Za pehoto v iztekajočem se 16. stoletju so muškete zaradi povečanega dosega in prodornosti postale najpomembnejše orožje. Konjenica je uporabljala manjše, lažje strelno orožje, kot so pištole, in arkebuze. Slednje so bile dolge samo en meter. Konjenica z lahkim orožjem se je zato imenovala tudi arkebuzijski jezdeci.

❶ S tehničnim razvojem strelnega orožja je prišlo do specializacije v proizvodnji. Vendar so orožarji, puškarji in puškarji kopitarji v proizvodnji sodelovali. Številne majhne zasebne puškarske manufakture iz 16. stoletja so bile v 17. stoletju nadomeščene z velikimi obrati v krajih Borovlje/Ferlach, Deutschfeistritz, Trautenfels in Steyr.

❷ Za nabavo, skladiščenje in izdajo orožja so bili odgovorni tako imenovani orožarski skrbniki. S predmetno tehtnico so skrbniki orožja tehtali topove ter smodnik in krogle, ker so jih plačevali po teži, ne po številu kosov.

❸ S tako imenovanimi arkebuzami so zaradi velike teže – tehtale so do 32 kilogramov – streljali z obzidja ali iz strelnih lin.

❹ Bajoneti so rezila, nasajena ali na cev puške ali na cev poleg puškine cevi, da se je puška lahko uporabljala tudi kot vbodno orožje.

❺ Za skladiščenje in prevoz bojne opreme je bilo namenjeno dvojno škripčevje, ki je bilo montirano na ostrešju orožarne. Z njima so dvigovali velike košare, v katerih je bilo orožje.

❻ V iztekajočem se 18. stoletju so francoske enote zasedle tudi Gradec. Da ne bi bili prisiljeni francoskim enotam predati topov v orožarni, je bil največji delež topov prenesen v današnjo Srbijo. Ker so bili topovi pozneje v Srbiji prodani, je danes v orožarni dežele Štajerske ohranjenih samo nekaj kosov prvotnih topov.

❼ Leta 1652 je graški livar Conrad Seiser od štajerskih deželnih stanov prejel naročilo za izdelavo tega možnarja. Na njem se vidi štajerski panter kot grbovna žival naročnikov.

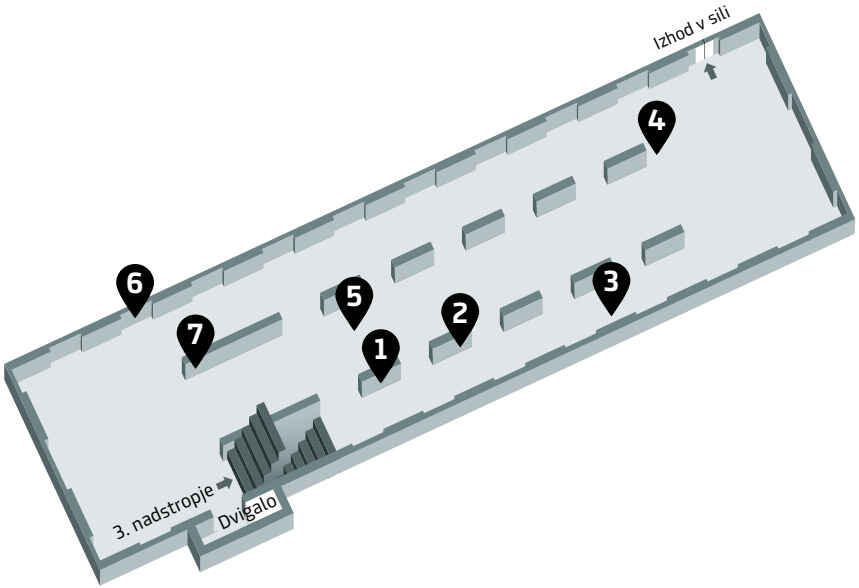

❽ Največja nevarnost za železne sestavne dele je rja, ki se lahko pojavi zaradi prevelike zračne vlage ali neustreznega stika s predmeti. Za lesena kopita in za usnje pa je problematična premajhna zračna vlaga. Danes za najboljše ohranjanje predmetov skrbi ekipa štirih restavratorjev.

2. nadstropje: čelade, oklepi in pištole

V drugem nadstropju so predvsem oklepi, ki so se razlikovali po zvrsti vojaških enot. Težka konjenica je imela oklep, imenovan kiras, ki je segal do kolen. Lahka konjenica je bila zaščitena z arkebuzirjevimi oklepi, ki so bili brez ščitnikov za kolena. Nemški najemniki, ki so se borili peš, pa so imeli posebne oklepe prav zanje.

❶ Vrsta in oblika čelad sta se v toku časa in z razvojem orožarske tehnike zmeraj znova spreminjali. Za jezdece so bile predvidene zaprte vizirske čelade in odprte napadalne čelade, imenovane šišak (»Zishagge«). Nemški najemniki so imeli čelade morion.

❷ Štajerski deželni stanovi so si prizadevali, da bi z davčnimi olajšavami v Gradec privabili najboljše izdelovalce oklepov, med njimi je bil leta 1571 tudi Israel Burckhart. Ko je pobegnil iz Gradca, ker je bil preveč zadolžen, je bila njegova žena Regina prisiljena voditi delavnico naprej, da je lahko poravnala obveznosti svojega moža z izdelki. Ker je morala od vsakega oklepa odbiti znesek za poplačilo dolgov, je Regina Burckhart bila prisiljena izdelovati veliko oklepov. V njeni delavnici so nastali številni ohranjeni oklepi za težko konjenico.

❸ Izdelovalci oklepov so izvajali samostojno obrt. Posamezne dele oklepov so s posebnim orodjem oblikovali iz pločevine in so jih potem povezali z usnjenimi trakovi in s kovicami.

❹ Pištole na kolesni celin so bile del opreme tako težke konjenice kot tudi arkebuzirjev. Bile so vtaknjene v toke, to so torbe iz trdega usnja, ki so bile pritrjene na sedlo konja.

❺ Težka konjenica je bila do sredine 17. stoletja elitna vojaška konjeniška enota dežele Štajerske. Oklepi so tehtali do 25 kilogramov, z zaprto čelado, ovratnikom, ščitniki rok, z oprsno in s hrbtno ploščo, z železnimi rokavicami in s kolenskimi ščitniki pa so nudili tudi posebno zaščito. Relativna majhnost oklepov je posledica tega, da je takrat povprečna višina oseb znašala 160–165 cm.

❻ Številne pištole, namenjene višjim oficirjem, so bogato okrašene. Okras tega orožja ni iz slonovine, temveč gre za intarzije iz govejih kosti. Veliko tega ročnega strelnega orožja na kolesni celin ima značilni krogličasti glavič. Ti so prišli v 16. stoletju iz Nürnberga v Gradec in so se imenovali »puffer«.

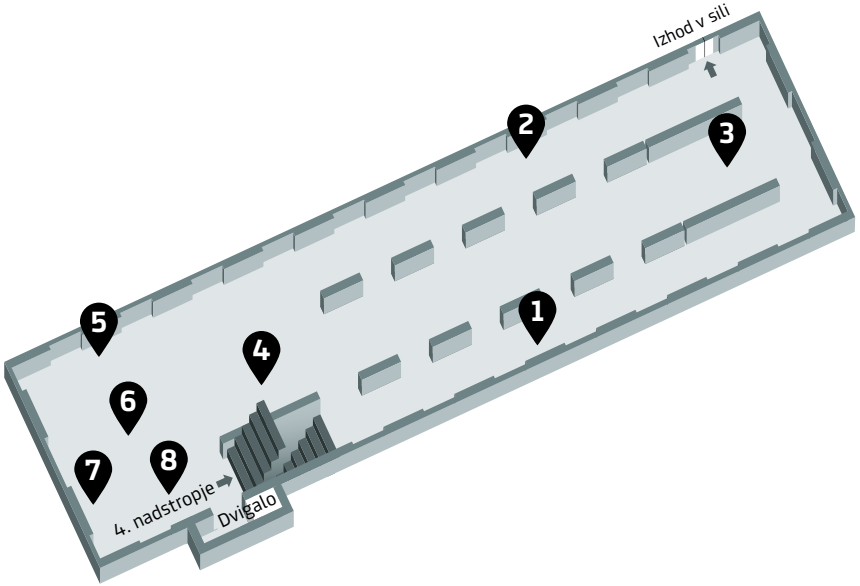

❼ Husarji so bili lahka konjenica, ki so nosili železno verižno srajco in »zložljiv oklep«. Prsni in hrbtni del oklepa je sestavljalo več železnih obročev, ki so jih usnjeni trakovi in kovice povezovali tako, da je bila omogočena gibljivost jezdecev.

3. nadstropje: preizkus prebojnosti

V tretjem nadstropju so shranjeni predvsem oklepi iz nemških delavnic. Cesarski stanovi so bili pripravljeni finančno podpreti notranjo Avstrijo v spopadih z Osmanskim cesarstvom. Vendar so pomoč pogojevali s tem, da je bilo treba bojno opremo kupiti v nemških orožarskih središčih. Na ta način je v drugi polovici 16. stoletja prišlo do živahnih trgovskih odnosov z Augsburgom, Nürnbergom in s Suhlom. V tretjem nadstropju je še drugo težišče, kjer so shranjeni konjski oklepi za plemstvo in turnirski oklepi.

❶❷ Na nekaterih oklepih so vidni znaki kakovosti južnonemških orožarskih središč Nürnberg in Augsburg. Te znamke so bile zavezujoči znak kakovosti in so nadomestile preizkus prebojnosti.

❸ Michael Witz mlajši, mojster ploščatih oklepov v Innsbrucku, je okrog leta 1550 izdelal ta paradni oklep za žal neznano visoko osebnost. Oklep krasi klepano, polirano listje, ki dekorativno odstopa od zatemnjene podlage.

❹ Na številnih oklepih in čeladah so vidne vdolbine, ki so posledica preizkusov prebojnosti. Da bi preverili kakovost kupljenih oklepov, so izbrali nekatere kose dobavljene serije oklepov in jih iz razdalje desetih do dvanajstih metrov obstreljevali s pištolami. Če krogle oklepov niso prebile, so kupili celotno serijo, sicer pa je moral izdelovalec oklepov poskrbeti za nadomestilo na lastne stroške.

❺ Veliko nemških pregovorov izvira z vojaškega področja. Če (dobesedno) lomimo sulico za nekoga, to pomeni, da se potegujemo za to osebo. Ta pregovor izvira iz časov turnirjev, točneje v tako imenovanem bodenju s sulicami, kar je bil dvoboj na konju s sulico. Ker se udeleženci turnirjev niso borili zase, temveč so svoj trud posvetili drugim, na primer plemiški dami, so lomili sulico za te osebe.

❻ Oklepi, izdelani posebej za konje, so dragoceni. Karl Graf von Stubenberg je tak konjski oklep, ki je tehtal 42 kilogramov, podaril Joanneumu leta 1814. Oklep je po vsej verjetnosti izdelal izdelovalec oklepov Konrad Seusenhofer iz Innsbrucka, medtem ko je jedkarski slikar Daniel Hopfer iz Augsburga izdelal okras.

❼ Tako imenovani reliefni oklepi spadajo med najstarejše oklepe v orožarni in se omenjajo že v inventarju iz leta 1557. Oznaka »riefel« pomeni posebno oblikovanje površine pločevine: žlebi so bili od znotraj navzven izdolbeni in so relativno tanki pločevini oklepa zgodnjega 16. stoletja dajali več stabilnosti, hkrati pa so bili modni dodatek.

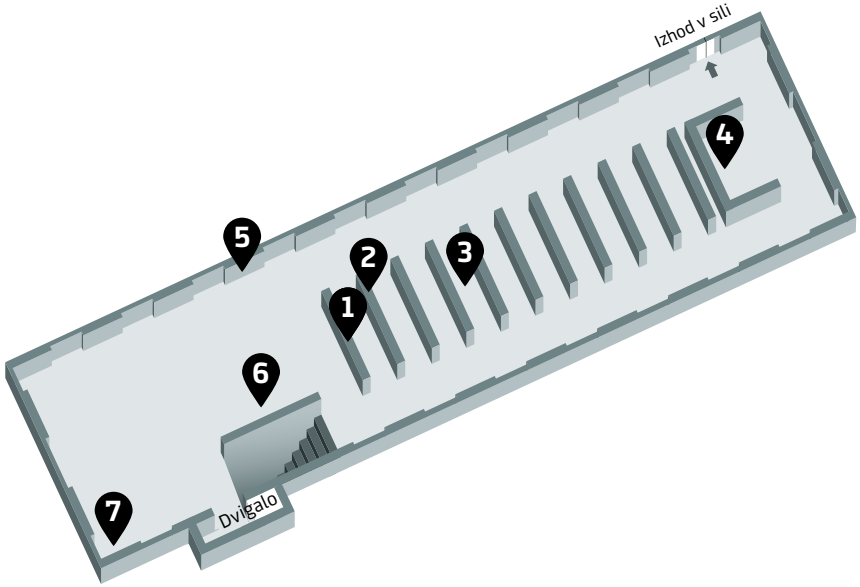

❽ Znotrajavstrijski deželni knez Karel II. je na nagrobniku v samostanu Seckau upodobljen v polnem oklepu. Izvirnik tega oklepa je danes v orožarni dežele Štajerske. Izdelal ga je izdelovalec oklepov Conrad Richter iz Augsburga, ki so ga štajerski deželni stanovi povabili v Gradec, ker je veljal za najboljšega v svoji obrti.

4. nadstropje: buzdovani, helebarde in španski jezdeci

Hladno orožje in orožje na drogu so se uporabljali v bojnih spopadih pred izumom strelnega orožja. Medtem ko je bilo orožje na drogu, kot so helebarde, sulice in buzdovani glavno orožje pehote, je konjenica uporabljala predvsem orožje za boj iz bližine (meče in sablje). Ko je ročno strelno orožje postalo učinkovitejše, je ob vojnih spopadih postopoma izginilo orožje na drogu, ostalo pa je v uporabi kot reprezentativni in okrasni element, na primer kot orožje gard. Podobno velja za hladno orožje, ki je v 19. stoletju kot bočno orožje postalo orožje državnih uradnikov in del njihove uniforme.

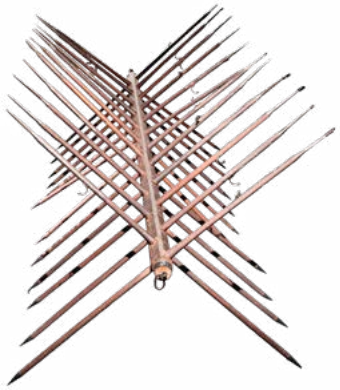
1 Veliko orožja na drogu v orožarni je iz zgornjeavstrijskih delavnic in je bilo prevažano mimo več mitnic na vozovih v Gradec. Ker so kopja in helebarde veljale kot pošiljke, pomembne za vojno, so deželni stanovi pri deželnem knezu zaprosili za posebna dovoljenja za dobavitelje in so na ta način lahko obšli plačevanje običajnih mitnin.

2 Ko so enote turškega vezirja Kare Mustafe leta 1683 oblegale Dunaj, so štajerski deželni stanovi ugotovili, da je ogrožena tudi severna in vzhodna meja dežele Štajerske. Poleg oboroženih najetih vojakov so mejo varovali tudi kmečki podložniki. Moški, neizkušeni v boju, so bili opremljeni z buzdovani, s kiji, pritrjenimi na lesenih drogov z vbitimi železnimi konicami.

3 Španski jezdec je iz prečnega trama, večkrat preboden s kopjem, ki je bil namenjen obrambi pred napadi konjenice ter kot zapora cest in mostov ali pa za varovanje prostora taborjenja.

4 Bogati jedkavi vzorci na tem orožju na drogu so sporočali o stopnji pomembnosti njihovega položaja. Pri tehnologiji jedkanja se železna površina najprej prevleče z materialom, odpornim proti kislinam, npr. z voskom. Potem se z jedkalno iglo vreže želena risba, ki se nato prelije s kislino. Po odstranitvi sloja, odpornega proti kislini, se risba očrni.

5 Za izdelovanje hladnega orožja je bilo treba izpolnjevati dva pogoja, ki sta se pravzaprav izključevala. Po eni strani so morala biti rezila trda, da se ne bi prehitro obrabila, po drugi pa so morala biti tako elastična, da se niso zlomila. Tako imenovani kovači rezil so obvladali to umetnost. Njihovi mojstrski znaki so do danes vidni na skorajda vseh mečih in sabljah orožarne.

6 Razvoj orožja je spremenil tudi vojaško strategijo in je na primer privedel do vrednotenja pehotnih enot. S temi ščiti rondaši, ki so tehtali do 15 kilogramov, so se pehotne enote varovale pred obstreljevanjem.

7 Tako imenovane obojeročne sablje naj bi prebile sovražnikove vrste. Zaradi dolžine od enega do dveh metrov so jih uporabljali z obema rokama, kar je zahtevalo posebno usposobljenost vojakov in je bilo tudi bolje plačano.

Arhitektura in delovanje

Graška orožarna je bila zasnovana kot preprosta funkcionalna stavba. Na štirih nadstropjih in površini 2.000 m² so vojaško opremo shranjevali glede na namen in na čim manjšem prostoru. Tako so v pritličju hranili težko artilerijo. Puške in pištole, oklepi in kopja so bila shranjena v zgornjih nadstropjih na policah, na stropih in stenah. Svetlobo so zagotavljale bakle.

Ker so orožarno financirali deželni stanovi, danes veliko vemo o njeni gradbeni zgodovini in delovanju. Tako si je 107 poimensko navedenih obrtnikov, voznikov, splavarjev in dninarjev razdelilo 13.738 goldinarjev, 1 šiling in 21 pfenigov, izplačanih kot plače v času gradnje stavbe.

V vsakodnevno delovanje orožarne je bil vključen le ozek krog izbranih oseb. Vodil jo je skrbnik orožarne. Skupaj s svojo ekipo je skrbel za naročanje, skladiščenje in izdajo orožja. Med ostale naloge so spadali nadzor kakovosti, manjša popravila ter prevoz orožja do regionalnih obrambnih objektov in vojaške meje.

Od leta 2026 se Deželna orožarna ponaša z znakom evropske dediščine. S tem se uvršča med izjemne kulturne spomenike in pokrajine, ki so še posebej pomembni za evropsko zgodovino in oblikovanje današnje Evrope.

ZNAK EVROPSKE DEDIŠČINE

Besedilo in zasnova: Team Landeszeughaus | Prevod: Y'plus, Jernej Lorber
Fotografije: UMJ/N. Lackner | Grafika: Andrea Weishaupt, Katharina Schwarz